سراج الہدیٰ

فی تحقیق الجہاد والغزا

مؤلفہ

مولوی محمد فضل متین صاحب بہادر

رجسٹرار جنرل

ریاست عالیہ پٹیالہ

۱۹۰۸ء

در پٹیالہ سٹیم پریس ساڈھورہ باہتمام منشی محمد بلال کرم بخش طبع شد

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

نصلی علیٰ حبیبہ الکریم

یکے از اوصافِ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ خداوند عالم در کلام پاک خود
وصف کردہ "وَمَا اَرْسَلْنٰکَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِیْنَ" است اے محمد نفرستادہ ایم ترا
مگر رحمت برائے عالمہا۔ دریں آیت شریف رب العالمین آنحضرت را بخطاب
"رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِیْنَ" مخاطب فرمودہ و نگفتہ رَحْمَةً لِّلْمُسْلِمِیْنَ چراکہ ذات بابرکات حضرت
نہ صرف رحمت ہست برائے مسلمانان بلکہ برائے جملہ عالم کہ دراں ہمہ بُت پرستاں
و گبران و جہوداں و ترسایان وغیرہ وغیرہ شامل اند۔ اکنوں باید دید کہ تصدیق
ایں آیت شریف از سلوک آنحضرت صلعم کہ بکفار داشتند چگونہ میشود۔ فقرات چند از
فرمانے کہ در سنہ ہجری المقدس رسول خدا قسیسیان کلیسا سینٹ کیتھرائن را
عطا فرمود تا ایندم محفوظ ہست دینجا نقل کردہ میشود تا پیدا شود کہ رحمت نبوی
در حق نصرانیان چہ قدر بود۔ دریں فرمان آنحضرت صلعم حفاظت ایں ترسایان
و کلیساہائے ایشاں بر خود لازم گرفت و مسلمانان را بآں امر فرمود از گرفتن محاصل
ناروا از آنہا منع کرد و حکم داد کہ قسیسے از عبادت گاہ خود بیروں نکردہ آید
کسے از ایشان بر ترک مذہب مجبور نکردہ شود۔ و زائران نصاریٰ از زیارت

باز نہ داشتہ آیند و نہ کلیسا ہائے ایشاں برائے بنائے مساجد یا خانہائے
مسلمانان خراب کردہ شوند۔ باید کہ آں زن نصرانیہ با مسلمان عقد نکاح
بہ بندد بہ ترک دین مجبور نشود و ازیں جہت ہیچگونہ اذیت نبرد اگر نصرانیاں را
برائے ساختن کلیسا ہا و عبادت خانہ ہا یا در امرے از امور دین ضرورت
امداد رو نماید مسلمانان را باید کہ مدد ایشاں کنند و ایں چنیں اعانت تصور منصوب
نخواہد شد بلکہ برفع کردن احتیاج ایشاں و اتباع حکم پیغمبر کہ بوحی آسمانی در حق
نصرانیان نافذ شد۔ اگر مسلمانان را اتفاق جنگ با دیگر نصاریٰ افتد باید کہ
ہیچ نصرانی کہ با مسلمانان سکونت داشتہ باشد بوجہ ہم کیشی تحقیر نکردہ شود و
اگر کسے از مسلمانان ایں چنیں کند البتہ خلاف پیغمبر ورزد۔"

ازیں عہد بوضوح مے پیوندد کہ پیغمبر ما چہ قدر مراعات نصاریٰ میفرمود
احادیث بسیار در حق نصاریٰ وارد شدہ کہ تذکرہ آں دریں مختصر نہ گنجد۔
قصہ عکرمہ ابن ابی جہل و فرار و اسلام آوردن ایشاں دلیل بین است برایں
کہ آنحضرت بحق کفار میفرمود۔ چوں فتح مکہ واقع شد۔ عکرمہ در آنجا از خوف نتوانست
بود چرا کہ شنیدہ بود کہ رسول خدا خون او را ہدر ساختہ است پس
نگر بخت و بطرف ساحل رفت در کشتی نشست کہ بہ یمن رود۔ زوجہ او
ام حکم کہ دختر برادر ابوجہل بود مسلمان گشتہ از حضرت برائے وے امان
خواستہ بطلب وے بر آمد و چوں بوئے رسید۔ گفت اے ابن عم من از
کریم تریں خلائق و رحیم تریں مردم آمدہ ام۔ برخیز و بیا کہ برائے تو امان
خواستہ ام۔ چوں خبر امان او را باور نیامد حیران شد و متعجب گشت
و گفت محمدؐ با وجود آں ایذا ہا کہ از من کشیدہ است امان دادہ است

ام حکیم گفت وے ازاں کریم تر ہست کہ بوصف درآید۔ پس عکرمہ ہمراہ زوجۂ خود برگشت و بدر خیمہ نبوی رسید زوجۂ او نقاب بروے فرو گذشتہ بعد از اذن بخیمہ درآمد۔ و گفت یا رسول اللہ عکرمہ را آوردہ ام چہ حکم میشود۔ آنحضرت از جائے خویش برجست و از غایت فرح قدم وے فرمود۔ چوں چشم مبارک آنحضرت بروے عکرمہ افتاد۔ فرمود مرحبا بالراکب المہاجر۔ آنگاہ حضرت بنشست و عکرمہ در مقابل آنحضرت باستاد و گفت اے محمد این زن میگوید کہ تو مرا اماں دادہ۔ فرمود بلے اماں دادہ ام عکرمہ گفت اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ وَاَنَّكَ عَبْدُ اللّٰهِ وَرَسُوْلُهٗ آنگاہ از غایت شرمندگی سر درپیش افگند و گفت یا رسول بتحقیق تو نیکو کار ترین و راست گو ترین و وفادار ترین مردمے۔ آنحضرت فرمود اے عکرمہ ہر چہ تو از من التماس کنی و بخواہی و مرا بداں قدرت باشد بتو عطا کنم۔ عکرمہ گفت یا رسول اللہ ہر عداوتے کہ با تو ورزیدم و ہر قدمی کہ برائے تقویت اہل شرک در راہ دشمنی تو زدہ ام و ہر بے ادبی و گستاخی کہ برروئے تو کردہ ام و ہر سخنے کہ در غیبت تو گفتہ ام۔ در خواہ کہ حق تعالیٰ از من عفو فرماید و مرا بیامرزد۔ حضرت دست مبارک خود بدعا آورد۔ آنچہ عکرمہ گفتہ بود درخواست۔

دھبار کہ نیزہ بر شکم زینب دختر رسول خدا زدہ بود کہ از صدمہ ضربش حمل او ساقط شد و ہلاک گردید و آنحضرت خون او ہدر کردہ بود چوں بخدمت مبارکش حاضر آمد و عفو تقصیر خواست گناہ او بہ بخشید و بہ اسلام مشرف گردانید۔ نگاہ کنید و تفکر نمائید کہ مرحمت

آنحضرت بحق کفّار بحد غایت بود چگونه تصدیق آیت بالا میکند
امّا بعضے مخالفین اسلام به جهت غلط کاریهاۓ بعضے جهّالِ ما
معترض میشوند که اسلام مذہبے است که بزور شمشیر در عالم رواج یافته
و مسلمانان اعتقاد دارند که بلا حجّت و بغیر وجه کشتن کافر از همه نیکوئیها
بهتر است و اسلام خون ناحق ریختن روا دارد پناه بخدا ازین دروغ
اسلام که رحمت مطلق است چگونه کشتن بیگناہے اگرچه کافر بود
روا دارد و اگر کسے از جماعت مسلمانان را از نادانی خود اینچنین فعل
شنیعه کند البته خلاف حکم خدا و رسول کند و الزام خون ناحق برگردن
اوست نه بر دوش اسلام کسانیکه اعتقاد با سلام ندارند بر مسئله جهاد
اعتراض آرند که کار رسول رسانیدن پیغام خدا و تخویف از گناه و بشارت
نیکوکاریها ست و نتیجه تعلیم رسالت صبر و صلح و رحم و امن است نه جدال
و قتال و از برائے ترویج مذہب خون بندگان خدا ریختن فعلے است که
بعقل نا مسلمانان نگنجد - ما میگوئیم که رسول ما دعوت دین به پند و نصائح
فرموده نه بکشت و خون که آیت قرآن فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ
فَلْيَكْفُرْ (هر که خواهد ایمان آرد و هر که خواهد کافر ماند) شاهد اوست و
جنگهائے که بزمان مبارک آنحضرت صلعم با کفار واقع شد محض برائے
دفع ضرر بود و حفاظت و خودداری مسلمانان نه برائے مسلمان کردن
کافران اما بیشتر ازین که ما ذکر کنیم این جنگها را باید یک نگاه کنیم به اذیتهائے
که کفار مکه قبل هجرت رسانیدند به آنحضرت و به پیروان اسلام -
حتےٰ که باز میداشتند از گرفتن آب مسلمانان را و دشنام مے دادند -

خیر البشر را و شکنبہ شتر مے انداختند بر دوش مقدس او و در وقت نماز
و سنگ مے زدند او را تا خون رواں مے گشت از پائے مبارک او
و ہر گاہ بر مسلمانان دست مے یافتند بانواع عذاب عقوبت میکردند
چنانچہ رسن در گردن بلال کہ غلام حبشی از اولین مسلمانان بود مے انداختند
و مے کشیدند برہنہ او را بر ریگ گرم و سنگ بہ آفتاب گرم شدہ بر
سینۂ او مے نہادند تا آنکہ حضرت ابوبکر رض بخرید او را از آقائے او و آزاد
کرد او را۔ کفار قریش سمیہ ام عمار و شوہرش یاسر را در گرفتند و عقوبت
بیکراں کردند تا ترک اسلام گویند و پیغمبر را دشنام دہند ایشاں از
ترک اسلام نفور کردند یاسر را کشتند و ابوجہل دشنہ باندام نہانی سمیہ
زد تا شہید شد رضی اللہ تعالی عنہما۔ المختصر چوں جور و جفائے کفار
بر صحابۂ سید ابرار از حد گزشت اذن کرد رسول خدا ایشاں را ہجرت
کردن بسوئے حبشہ کہ شاہ آں نصرانی بود و انصاف و عدل شیوہ
داشت بعد از وفات ابوطالب کفار مکہ بر ہلاک رسول اللہ صلعم
عزم مصمم ساختند و اذیت ہائے گوناگوں رسانیدند آنحضرت صلعم بگذاشت
مکہ بسوئے مدینہ تا از تعذیب و عقوبت کفار نجات یابد مگر کفار مکہ
با حضرت عداوت قلبی داشتند قاصداں جہت مدینہ فرستادند کہ
... مدینہ را بخلاف رسول تحریص و ترغیب کنند و در دل ایشاں ایں
اندیشہ خطور میکرد کہ محمد از وعظ و تلقین دین خود اہل مدینہ را مطیع ساختہ
... خواہد انگیخت و مسلمانان مدینہ ہم از قریش مطمئن نبودند و خوف
... داشتند ...

وکسانیکہ از اہل مدینہ مشرف باسلام نگشتہ بودند از قیام رسول در مدینہ رنجیدند و بعضے با قریش در مکہ سازشے درساختند پس واجب آمد بغرض حفاظت و امن کہ (۱) خبر از حرکات قریش گرفتہ شود (۲) از قبائل کفار کہ در گرد و نواح مدینہ سکونت داشتند عہد امن و عدم اعانت قریش کردہ شود و بحالت شکستن عہد با ایشاں جنگ کردہ آید کہ ایں جنگ برائے امن و حفاظت مدینہ ضروری بود اگر پاداش شکستن عہد دادہ نشود باز برائے قیام عہد ضمان چیست (۳) اعانت کردن مسلمانان کہ از مکہ گریختن نتوانستند و میخواستند کہ از آنجا گریختہ بمدینہ برسند تا از عذاب کفار برہند اگر لشکر قریش از مکہ بدر آید و بر مدینہ حملہ آرد باآں جنگ کردہ شود چراکہ از اشد و اہم ضروریات ہمیں بود از برائے ہمیں آنحضرت صلعم تہیّہ و سامان جنگ ساختہ بودند برائے اینکہ اکراہ و اجبار در دین کردہ آید غیر ازیں ہم دو صورت دیگر است کہ برائے آن جنگ کردن واجب آید یعنی (۱) کوشیدن و امداد کردن در رہانیدن مسلمانان کہ بدست کافران اُفتادہ اذیت و عقوبت کشند۔ چنانکہ در کلام اللہ وارد ہست مَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ و چیست شما را کہ جنگ نمے کنید در راہِ خدا برائے بیچارگان از مردمان و از زنان وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ و کودکان یعنی گرفتاران بدست کفار (آنانکہ میگویند) اے پروردگار ما بیروں آر ما را ازیں کہ دہ ستمگار اند۔ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا

وَجعَل لَنَا مِن لَدُنكَ نَصِيرًا

اہل آں و مقرر کن برائے ما از نزدیک خود کارسازی و مقرر کن برائے ما از نزدیک خود یاری دہندہ (۲) و جنگ کردن با اہل دار الحرب دار الحرب جائے باشد کہ کافران مسلمانان را ارکان مذہب مثل نماز و روزہ وغیرہ ادا کردن نہ دہند و اجازت ایں جنگ برائے حصول آزادی مذہب است نہ پئے اجبار دیں۔ غزوات آنحضرت صلعم محدود بود بایں اقسام حرب کہ ذکر کردہ شد غیر ازیں رو تنہا جہاد را حکم نفرمودہ و روا نداشتہ و کیست از نامسلمانان کہ بر عدم جواز ایں جنگہا حکم کند و گوید کہ مقصود ایں ترویج دین اسلام بہ شمشیر بودہ است۔

جہادے کہ اسلام بآں فرمان دادہ است جہاد با نفس اماره است و جذبات حیوانیہ کہ بغیر آں بہ مرتبہ انسانی نتواں رسید علی کرم اللہ وجہہ چوں از جہاد با کفار برگشت فرمود رَجَعنَا مِنَ الجِهَادِ الأَصغَرِ إِلَى الجِهَادِ الأَكبَرِ اے بازگشتیم از جہاد کوچک بسوئے جہاد بزرگ کہ اصلاح نفس است۔

چوں اسباب غزوات را بیاں ساختیم آیات چند نقل مے کنیم تا واضح گردد کہ قرآن جبر کردن در دین نیاموختہ است۔

(۱) ادع الی السبیل ربک بالحکمۃ والموعظۃ الحسنۃ و جادلھم بالتی ھی احسن سورۂ نحل	دعوت کن مردمان را بسوئے راہ پروردگار خویش بدانش و پند نیک و مناظرہ کن با ایشاں بہ طریقے کہ وے نیک است۔

آیات	ترجمه
(۲) اطیعوا اللّٰه و اطیعوا الرسول	فرمانبرداری کنید خدا را و فرمانبرداری کنید
فان تولیتم فانما علی رسولنا	رسول را پس اگر رو گردان شوید پس
البلاغ المبین ط سوره تغابن	جز این نیست که بر پیغامبر ما پیغام رسانیدن
(۳) وما انت علیهم بجبار	آشکار است ونیستی تو برایشان قهر کننده
فذکر بالقران من یخاف	پس پند ده به قرآن و هر کسے ترسد
وعید سوره قاف	از وعده عذاب من۔
(۴) فذکر انما انت مذکر لست	پس پند ده۔ جز این نیست که تو پند دهنده
علیهم بمصیطر ط سورۂ غاشیه	نیستی برایشان گماشته شده۔
(۵) لو شاء ربك لآمن	و اگر خواستی خدا ایمان آوردندے
من فی الارض کلهم جمیعا	آنانکه در زمین اند همه ایشان یکجا۔
افانت تکره الناس حتی یکونوا	آیا تو جبر توانی کرد مردمان را تا
مومنین سوره یونس	مسلمان شوند۔
(۶) لا اکراه فی الدین قد	نیست جبر کردن برائے دین هر آئینه
تبین الرشد من الغی فمن یکفر	ظاهر شده است۔ راه یافتن از
بالطاغوت ویومن باللّٰه	گمراهی پس هر که منکر بت شود و ایمان
فقد استمسك بالعروة	آرد بخدا پس هر آئینه چنگ زده است
الوثقی لا انفصام لها واللّٰه	بدست آویزے محکم که نیست گسستن
سمیع علیم سوره بقر	او را۔ خدا شنوا و داناست۔
(۷) ومن شاء فلیومن ومن شاء	و هر که خواهد ایمان آرد و هر که خواهد
فلیکفر سورۂ کهف	کافر شود۔

فی الحقیقت اسلام نوریست روشن و مسئلہ توحید الٰہی کہ خداوند عالم از کمال رحمت بہ مسلمانان ودیعت فرمودہ نعمتے است لازوال کہ شکر آں بجا آوردن نتوانیم و ہمیں توحید است کہ مردمان غیر مذاہب را ہمچو اثر مقناطیسی بجانب خود مے کشد ایں شمشیرے است بُراں کہ مخالفان تاب مقابلہ ندارند و نتوانند کہ آں را بشکنند۔ مارا چہ حاجت کہ تیغ آہنی بدست گیریم کہ او را زنگ و شکست لازم ہست۔

از کتب تواریخ واضح میگردد کہ ترقی اسلام حسنہ مسلمانان رو دادہ است نہ بہ تیغ و تبر۔ و کشتن و خون بختن۔ نگاہ کنید بہ انگلستان کہ فرمان روایان ہند از آنجا آمدہ در ملک ما حکم رانند ایں ملک نصاری است و ایں جائے ہست کہ کسے با کسے کارے ندارد و کسے باعتقاد و ملت کسے تعرض نمے کند چند سال قبل ازیں در آں ملک یک کس از اہل دیار مسلمان نبود حالا جماعت کثیر از ایشاں اسلام آوردہ اند و ترک دین خود گفتہ شیخ عبد اللہ کوئلو کہ اوّل ایشاں بودہ است در قبول اسلام نوشتہ کہ من بمالک جا وا رفتم و با مسلمانان آں دیار صحبت داشتم حسن اخلاق و رحم و مراعات ایشاں کہ با خود و با مردمان مذہب دیگر کنند۔ مرا چنداں خوش آمد کہ ترک تثلیث کردم و بعروۃ الوثقی توحید چنگ زدم۔ ایں طور در ممالک فرنگ و چین مذہب اسلام روبترقی دارد۔ از بہترین صفات اسلام تعلیم رحم است

واین قوی ترا دلہ بر صداقت اوست - چہ مذہبے کہ ازیں تعلیم حسنہ
معرّا ہست از جانب خدا کہ رب العالمین ہست نمے تواند بود
در کلام اللہ آیات بسیار در صفت رحم وارد شدہ و آنحضرت
صلعم در باب رحم تاکید اکید فرمودہ کہ جملہ کتب احادیث ازو
مملوست و فرمودہ لا یرحم اللہ من لا یرحم النّاس - و باید دانست
در ہمدردی بنی نوع انسان چہ مسلمان و چہ نا مسلمان ہمہ برابر اند
چنانکہ ثابت کردہ ایم از اخلاق کریمہ آنحضرت کہ با کفار داشت
شیخ سعدی خوش مے فرماید شعر

بنی آدم اعضائے یکدیگر اند | کہ در آفرینش ز یک جوہر اند
چو عضوے بدرد آورد روزگار | دگر عضوہا را نماند قرار

امام غزالی در احیاء العلوم از حدیث آوردہ و شیخ سعدی در بوستان
نقل کردہ کہ ابراہیم خلیل اللہ علی نبیّنا و علیہ الصلوٰۃ اللہ تا مسافر
بخوان در نیاورد صبح نخوردے و تا شام روزہ داشتے بارے
چناں اتفاق افتاد کہ یک ہفتہ مسافرے را نیافت و ہمہ ہفتہ
روزہ داشت روز ہشتم بتلاش ہر چہ تمامتر پیر مردے صد سالہ
بہ بیابان دریافت بخانہ خواند و بر خوان نشاند دید کہ پیر مردے
بسم اللہ طعام خوردن گرفت خلیل اللہ را عجب آمد و پرسید چرا بسم اللہ
نخواندے گفت من طریق تو کہ مرا پیر آتش پرستم نیاموختہ بدست
نگیرم۔ خلیل اللہ دانست کہ پیر گبرے ہست آتش پرست از پیش
ہم اندریں زمان سروش نازل شد و بہ ہیبت ملامت کرد کہ

ـدائے تو غضبناک شد و میگوید کہ چرا بندۂ ما را خوار کردی و از پیش
ـندی۔ منش دادہ صد سال روزی و جان * ترا نفرت آمد ازین
یک زماں * ماحصل اینکہ مذہب اسلام با کفار بدرجہ غایت نیکو عمل
ـدایت میکند مگر تعلقات نصاریٰ تخصصے دارد کہ دیگراں را حاصل
نیست۔ چنانچہ ما پیش ازیں تلمیح کردہ ایم۔ اوّل مہاجرین اسلام کہ
ز تشدد و جبر کفار از مکہ بدر آمدند در حبشہ کہ فرمانروائے آں نصرانی بود
پناہ گرفتند و حضرت رقیہ بنت نبیؐ یکے از ایشاں بود نصرانیان حبشہ
ـدارات مسلمانان کردند و بحمایت خود در گرفتند ایں احسانے ہست
عظیم کہ در بدو اسلام نصرانیاں بما کردند و شکر آں بذمہ ما جمیع مومنان
ـست کہ هل جزاء الاحسان الا الاحسان در کلام اللہ وارد است
و ازینجاست کہ وصف نصاریٰ در احادیث صحیحہ بسیار است و با
نصرانیاں اکل و شرب کردن و زن نصرانیہ را بنکاح آوردن بدین ما
ـروا داشتہ اند ایں احکام عام است کہ در آنہا عموماً نصاریٰ را بر یہود
و مجوس و دیگر کفار از روئے کتاب اللہ و احادیث رسول اللہ ترجیح
ـست حالا باید دید کہ بالخصوص فرمانروایان ہند کہ مملکت ہند را
زما گرفتہ چہ طور اند و با چگونہ سلوک دارند حال ما قبل از حکومت فرنگیان
ـوش بود یا فی الحال خوشتر است۔ ایں مضمونے است بزرگ کہ اگر
تفصیل آں دادہ شود کتابے ضخیم نوشتہ آید مضمون مختصر ما گنجائش
ـن ندارد۔ اختصار این است کہ چوں فرنگیاں فتح ہند آغاز کردند شہزادہ

سلطنت مغلیہ بہم خوردہ و پریشان گشتہ بود و پادشاہ دہلی مقید بدا
دست مرہٹگان کہ انگریزان بالاخر از دست ایشان رہانیدند و بہرسمت
طوائف الملوکی رو دادہ بود۔ قزاقان از ہر چہار سو برخاستہ کشت
خون غارتگری سر کردند نہ ناموس کسے محفوظ بود و نہ مال کسے ابراگر
دکہ قسمے از درویش ہنود اند) تشدد و تعدی زیادہ از حد بر مسلمانان میکر
و مسلمان باآنکہ نام فرمانروائے داشتند تاب مقابلہ نیا وردند۔ بنا
بیراگی مساجد را خراب میکرد و بخانہ ہائے مسلمانان آتش میزد و ہر کرا
از مرد و زن و بچہ و پیر کہ دریافتے تہ تیغ بیدریغ ساختے!!! ہمچنین
مرہٹگان و پنڈاران قتل و غارتگری میکردند۔

در ملک پنجاب سکھان مثل ملخ ملک و مال را بباد مے دادند کہ نقش
ونگار دیوار ہائے شکستہ سرہند براد گواہی میدہد! رنجیت سنگھ
مہاراج لاہور ظلم ہائے کہ در یاغستان و خیبر کردہ است تا حال
زبان زد پیران کہن سال است کسے نتوانست کہ بآواز بلند بانگ
در حکومت او گوید۔ و در مساجد مواشی و اسپان مے بستند و مسلما
را آزادی ارکان دین باز میداشتند۔ اگر عالمے کسے را تلقین مسا
میکرد پاداش او این بود کہ او را از وطن بدر میکردند و مال و
بقبض و تصرف خود مے آوردند چون نوبت این مظالم از حد گذشت
مصلحت الٰہی تقاضائے آن کرد کہ بہترین نصاریٰ را بر
این ظالمان گماشت و مسلمانان را از دست ایشان نجات داد
اکنون ما زیر سایہ عاطفت حکومت انگریزی [illegible] آزادی

ہرچہ تمامتر ارکان دین اسلام بجا مے آریم راہ ہائے علوم و
فنون و تجارت بروئے ما کشادہ اند و کسے نتوانند ما را از کسب
علوم عقلی و نقلی باز دارد و مدرسۃ العلوم علی گڈھ و مدرسہ
دیو بند شاہد قول ما ست آزادی مذہبی بغایتے رسیدہ کہ اگر
خواہیم فرنگیاں را تلقین اسلام کنیم۔ و بعضے از ایشان ہست
کہ علی الاعلان مشرف باسلام مے شود۔ القصہ حکومت انگریزی
برکتے است آسمانی برائے ہر قوم ہند بالعموم و برائے مسلمانان
بالخصوص۔ ترقی علم و دولت قیام امن و آسایش مسلمانان
را بحکومت انگریزی وابستہ اند اگر خدا نخواہد حکم انگریزی از
ہند برخیزد حالت مسلمانان متغیر گردد و ہماں کیفیت
رو دہد کہ بوقت آغاز حکومت انگریزی در ہند بودہ یا آنکہ
مسلمانان اندلس[1] را ہنگام زوال سلطنت ایشاں پیش آمدہ
پس دلی شکر گزاری ایں سلطنت بذمہ ہر مسلمان کہ در ہند مے ماند۔

---

[1] حکومت مسلمانان در اندلس تا ہفت صد سال ماند در یں زمان ترقی علوم و
فنون در ہسپانیہ بدرجہ غایت رسید در غرناطہ و قرطبہ دار العلوم ہائے بزرگ بنا کردند کہ در آنہا
نصرانیاں یورپ کہ خود دراں وقت تاریکیئے جہالت مبتلا بودند مے آمدند و درس میگرفتند
و کسب فیض میکردند۔ چوں مسلمانان عیش دوستی و آرام طلبی ورزیدند و خانہ جنگی آغاز کردند
ضعف بہ سلطنت رسید نصرانیاں آں دیار کہ افزوں بودند در شمار از مسلمانان غلبہ آوردند
و سلطنت ایشاں را بباد دادند و مساجد را خراب کردند و حمام ہا برکندند و تاریخ مسطور است کہ نشانہ
نصرانی ہفت صد حمام در یک شہر از بیخ برکندند چرا کہ نشستند و شستن ... شعار ... اسلام
بود و انہا را اسلام ... اندلس ... قرار دادند کہ ... عوام ...
[illegible]

واجب است و بر شما ہم لسے برادران ما کہ در یاغستان بہ ہمسایہ
سرحد ہندوستان سکونت دارید۔ در قرآن آمدہ انما المومنون اخوۃ
پس حکومتے کہ احسان آن بر گردن برادران شماست بر دوش شما
نیز ہست و خوف تعدی و تشدد کہ در عہد رنجیت سنگہ شما را از و
و جانشینان او عاید بودہ و حالا اثر آں باقی نماندہ مملکت وسیع ہند
تجارت گاہ شماست بلا خوف و خطر راہ مے سپارید و بہ ہندوستان
مے آئید و نفع تجارت مے برید و بخانۂ خود باز مے گردید کسے نتواند
کہ معترض شما گردد و بسیاری از شما ہست کہ روزے از خوان لشکر
انگریزی میخورد۔ لہذا شکر ایں نعمتہا نیز بذمہ شما ہست در حدیث
ہست لا یشکر اللہ من لم یشکر الناس اے کسیکہ شکر انسان
نہ کرد شکر رحمان نکرد اما دل من مے سوزد۔ و آب از چشم میریزد
چوں مے بینم کہ گاہ گاہ نادانے از میان شما بر خیزد۔ خیال
باطل غذا در دل مے بندد بہ ہندوستان مے آید و یک انگریز را
بیگناہ بحالت بیخبری میکشد و خود ہم کشتہ میگردد یا بدار کشیدہ میشود
و بزعم فاسد خود میداند کہ کار ثواب کرد۔ حاشا کہ ایں عمل ثواب نیست

(نوٹ بقیہ) و بسیاری را از ایشان بجبر از ہسپانیہ بدر کردند۔ باری سی لک مسلمانان را از حدود
ہسپانیہ بدر ساختند کہ اکثر ایشان در راہ از گرسنگی و شدت زمستان ہلاک شد۔ حالا ملاحظہ کنید
آں آزادی را کہ انگریزاں بہ مسلمانان ہند ودیعت کردہ اند ما در ہندوستان انجمن ہائے حمایت اسلام
داریم و ارکان دین بآزادی ہرچہ تمامتر بجا می آریم کسے نتواند کہ سد راہ ما گردد و ما را از [illegible]
دین ما باز دارد نہ صرف حکمرانان ہند پرخاش بدین ما نکنند بلکہ عظمت و وقعت دارند مذہب
ما را۔ لارڈ کرزن نائب السلطنت ہند بمسجد وزیر خاں در لاہور بہ ہمرہان ایما نذر کردہ کہ حالا
دریں مسجد موجود است از ایں حالت کہ ما انگریزاں را بہترین نصاری میخوانیم ۱۲

بلکہ فعل عذاب است این نہ غزا است نہ جہاد بلکہ غدر است و فساد
کہ اسلام اجازت آں ہرگز ندہد ما اسباب جہاد را از غزوات
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و آیات قرآنی وضاحت دادہ ایم
تکرار اینجا غیر ضروری است در کتب فقہ ہمیں شرائط جہاد کہ ما تفصیل
آں در بیان غزوات کردہ ایم نوشتہ اند و وجود خلیفہ را افزودہ اند
کہ بغیر خلیفہ جہاد بر دار الحرب کہ در آنجا ارکان اسلام ادا کردن
نتوانند ہم جائز نیست من نمیدانم ایں غزا کہ شما روا دارید در کدامی
کتب حدیث یا فقہ جائز داشتہ اند واللہ کہ ایں فتنہ را در ہیچ کتاب
فقہ و حدیث جواز نیست ۔ نا مسلمانان کہ از اصول دین ما آگاہ نیند
ازیں حرکات شما بر مذہب ما خندہ کنند و گویند کہ دین اسلام ایں طور
فتنہ و غدر را حکم کردہ حالانکہ اسلام بیشتر از مذہب دیگر صلح و امن را
فرمان دادہ است ۔

بارے در سلطنت روم مسلمانے نصرانی را کُشت فتوی لقصاصش
دادند۔ شخصے از شیخ الاسلام سوال کرد کہ خون مسلمانے بہ قصاص
نصرانی ریختن روا بود فرمود اگر یک نصرانی را صد مسلمان کشند ہمہ را
بقصاص باید کُشت ۔ خداوند عالم پیغمبر را اجازت فرمودہ کہ با کافران
مصالحت و معاہدت نماید ازیں پیدا مے شود کہ کافراں را بر دین
خود شان باید گزاشت اگر ایشاں تا ذی مسلمانان نکنند و جنگ
با مسلمانان بجویند و اعانت دشمنان اسلام نسازند و پاس معاہدہ دارند
حق تعالیٰ در سورۂ نحل مے فرماید اوفوا بعھد اللہ اذا عاھدتم

ولا تنقضوا الایمان بعد توکیدها وقد جعلتم اللہ علیکم کفیلا ان اللہ یعلم ما تفعلون ‹‹ ووفا کنید بعہد خدا چوں عہد بندید و مشکنید سوگند ہا را بعد محکم ساختن آنہا و ہر آئینہ خدا میداند آنچہ میکنید›› واگر خوف آں باشد کہ کافراں معاہدہ ساز خیانت کردن خواہند البتہ آں وقت نقص عہد را روا داشتہ لیکن بطوریکہ کسے از معاہدین نقصان نہ برد و حالت مساوات باشد بیان معاہدین اِمّا تخافن مِن قوم خیانۃ فانبذ الیہم علٰے سواء ان اللہ لا یحب الخائنین و اگر بترسی از گروہ خیانت را پس باز گردان بسوئے ایشاں عہد ایشاں را بنوعے کہ ہمہ برابر شوند ہر آئینہ خدا دوست نمیدارد خیانت کنندگاں را۔ پس کے روا بود کہ کسے کہ خود را مسلمان گوید از خانہ برخیزد و بر کافرے کہ بیچارہ ہیچ خبرے نداشتہ باشد حملہ کند و خون او بریزد بلکہ دریں سورہ حکم است کہ بوقت جنگ ہم اگر کافرے اماں طلبد امانش باید داد و کلام الٰہی براہ خواندہ شود (تا اگر خواہد اسلام قبول کند) و باز او را در جائے امن باید رسانید چہ آنہا قومے ہستند کہ نمے فہمند۔ وان احد من المشرکین استجارک فاجرہ حتی یسمع کلام اللہ ثم ابلغہ مامنہ ذالک بانھم قوم لا یعلمون۔ اگر کسے از مشرکان طلب امان کند از تو امان بدہ او را تا بشنود قرآن باز برساں او را بجائے امن وے را ایں سبب آنست کہ ایشاں گروہے ہستند کہ نمیدانند۔ تفکر کنید کہ شما ہمسائگاں فرنگیاں نبید چہ حقوق ہمسائگی

ہمیں ست کہ ہمسایہ شما از شر شما محفوظ نبود وعن ابی ہریرۃ
قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم واللہ لا
یومن واللہ لا یومن واللہ لا یومن قیل من یا رسول اللہ قال الذی
لا یامن جارہ بوائقہ متفق علیہما سوگند بخدا کہ ایمان
نیارد۔ سوگند بخدا کہ ایمان نیارد۔ سوگند بخدا کہ ایمان نیارد۔ پرسیدند
کدام یا رسول اللہ فرمود کسے کہ ہمسایہ او از بدی ہائے او امن ندارد
وعن انس قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
لا یدخل الجنۃ من لا یامن جارہ بوائقہ رواہ مسلم واز انس
مروی است کہ گفت فرمود رسول خدا داخل جنت نشود کسی کہ
ہمسایہ او از وا امن نیابد غور و فکر باید کرد کہ دریں احادیث صحیحہ
لفظ جار آمدہ است کہ عام ست برائے مومن و کافر و جار المومن
نہ فرمودہ چہ حقوق ہمسایہ خواہ کافر باشد یا مومن مساوی ست و فرنگیان
ہمسایگان شما یند کہ کلام اللہ در حق ایشان میفرماید لتجدن اشد
الناس عداوۃ للذین امنوا الیہود والذین اشرکوا
ولتجدن اقربہم مودۃ للذین امنوا الذین قالوا انا
نصاری ذلک بان منہم قسیسین ورہبانا وانہم
لا یستکبرون ہر آئینہ بیابی سخت تریں مرداں در عداوت
مسلمانان یہود و مشرکاں را و ہر آئینہ بیابی نزدیک تریں مردمان
در دوستی مسلمانان کسانے را گفتند کہ ما نصاری ایم ایں سبب
آنست کہ ایشان تکبر نے کنند پس ہمیں دوستی و مودت است

که دریں آیتِ شریفه بشما تلقین کرده شده و همیں جزائے احسان
که فرنگیاں با مسلمانان در ہندوستان میکنند۔ و شما نیز از امن که
در حکومت ہند بیا است بهره مے برید که در ملک ایشاں بیایید و بُد
یکے را بکشید از ایشاں و غدر کنید قتل نفس بیگناه مشرک باشد یا کا
حرام مطلق یا گناه کبیره است و اسلام در ہیچ حال بحالت امن
نداشته حالا از علما فتویٰ مے گیریم به تحریم ایں فعل شنیع
غدر است و فساد و جاہلاں شما بزعم باطل خود مے انگارند که
غزا است و جہاد۔ اے برادران دینی که ہمسائیگان حکومت
ہندوستانید بخدمت شما عرض مے کنم که برائے خدا و
رسول خدا و عزّت اسلام سعی کنید و جہد بکار برید که ای
رسم قبیحه بغلط فہمے غزا مے نامید و در اسلام اصلے و و
ندارد از میان شما برخیزد تا ہمسائگان شما ازیں شر محفوظ مانند
و کافران بر دین ما خنده نه کنند۔ وما علینا الا البلاغ
والسلام علیٰ من اتبع الهدیٰ۔

استفتا

چه فرمایند علمائے دین و مفتیان شرع متین دریں
که مسلمانے بحکومت نصاریٰ که در آں جا کسے را از بجا آو
ارکان اسلام منع نه کنند داخل شود و شخصے را از قوم حکمرا

بنظر ثواب جہاد و غزا بکشد آیا ایں فعل حرامست یا حلال
ایں غزا و جہاد ہست یا شر و فساد و مرتکب ایں فعل ارتکاب
گناہ کبیرہ مے کند یا کارِ ثواب۔ بینوا توجروا۔

المستفتی
خاکسار محمد فضل متین

مسلمانے کہ بحکومت نصاریٰ داخل شدہ شخصے را از قوم
حکمران بنظر ثواب میکشد و نامش غزا و جہاد مے کند۔ گمراہست
ایں فعلش ممنوع و ناجایز و حرام مطلق است ہرگز غزا و جہاد نیست
بلکہ شر و فساد ہست و مرتکب ایں فعل گناہ کبیرہ کردہ است نہ
کار ثواب و فاعلش بحکم شرع شریف قابل قصاص و قتل است
اسلام بانامسلمانان ظلم و تعدی کردن قتل و بدعہدی بعمل آوردن
ہرگز روا نداشتہ است خصوصًا در حکومتے کہ بہ ظل حمایتش
مسلمانان بامن و امان بازادی تمام فرائض مذہبی ادا میسازند
و نیز کار معیشت خود را بخوبی انجام میدہند۔ ایں چنیں کردن
خلاف تمدن و خلاف عقل و نقل ہست و در ہیچ کتاب حدیث

وفقہ اصلے وجوے ندارد۔ چنانکہ مستفتی صاحب عدم جواز
وتحریم آں دریں رسالہ خود بہ نصوص قرآنی واحادیث صحیحہ علے
وجہ الکمال بپایہ ثبوت رسانیدہ اند ؎

خادم العلما
محمد اسحاق
مفتی شہر پٹیالہ

غلطنامه کتاب سراج الهدیٰ

سطر	غلط	صحیح
۸	حسنه	از اخلاق حسنه
۹	بجنتن	ریختن
۱۵	آزادیئے	ازادلے
۸	معترض	متعرض
۱۰	شلر	شکر
۱۴	برادر	بردار
۱۲	مسلمانرا	مسلمانانرا
۱۷	دراه	درراه
۲۲	حالت	جاست
۲	اجازست	اجازت
۱۱	مذهب	مذاهب
۱۴	براه	براو
۵	یاگناه	وگناه
۱۱	قلیچه بغلط	قلیچه که بغلط
۱۶	چه فرمایند	چه میفرمایند
۱۱	قتل	وقتل